

Dvůr Hákona Starého Hákonarsona

Markéta Ivánková

1 Úvod

Cílem této práce je analýza dvorského řádu Hákona IV. Hákonarsona a jeho korelace s dalšími písemnými prameny, které se k němu váží. Chtěli bychom tak co nejpodrobněji nastínit fungování Hákonova dvora nejen při slavnostních příležitostech, ale pokud možno i v jeho každodenní podobě.

2 Písemné prameny a dosavadní výzkum

Z doby vlády Hákona Starého se naneštěstí zachovalo jen málo pramenů listinného charakteru. *Diplomatarium norvegicum*¹ obsahuje 346 listin datovaných do Hákonovy vlády, ovšem včetně církevních (převážně papežských) dokumentů, které o fungování královského dvora nic konkrétního neprozrazují — jen zlomek dochovaných listin je světské povahy.

Právě Hákon Starý je přitom spojován s nejintenzivnějšími snahami o zformování norského královského dvora po anglo-normanském vzoru. Písemné prameny přímo z doby jeho vlády zahrnují několik listin úřední povahy, dále *Královské zrcadlo*² a texty překladů rytířských románů do staroseverštiny.³ Nedlouho po Hákonově smrti byla sepsána *Sága o Hákonovi Hákonarsonovi*⁴ a dvorský řád *Hirðskrá*,⁵ sbírka nařízení vydaných Hákonem a později doplněných jeho synem Magnúsem.

Problematikou Hákonova dvora a jeho europeizace se v minulosti zabývali např. Peter Andreas Munch v polovině 19. století⁶ nebo z právního hlediska Rudolf Meissner koncem 19. století. Problematice existence královské kanceláře za Hákona Hákonarsona se později věnovali Halvdan Koht⁷ a Narve Bjørgo⁸. Ze současných badatelů jistě musíme zmínit norského historika Sverre Baggeho, který poukazuje na změnu v ideologii královské moci, a islandského historika Jóna

1 C. C. A. Lange, C. R. Unger et al. (Eds.): *Diplomatarium norvegicum* I-XXI. Kristiania/Oslo: P. T. Malling, 1847-1976.

2 *Speculum regale. Konungs-skuggsjá. Konge-speilet. Et philosophisk-didaktisk skrift, forfattet i Norge mod slutningen af det tolfte aarhundrede.* R. Keyser, P. A. Munch, C. R. Unger (Eds.). Christiania: C. C. Werner & comp., 1848.

3 Udává se, že pro Hákonův dvůr vznikly následující překladové prózy: *Karlamagnus saga*, *Elis saga ok Rósamundu*, *Flóvents saga*, *Tritrams saga ok Ísondar*, *Erex saga*, *Ívens saga*, *Parcevals saga* spolu s textem o Gawainovi *Valvers pátttr*, *Stregleikar* (sbírka krátkých textů, zejména *Lais Marie de France*), *Partalopa saga*, *Flóres saga ok Blankiflúr* a krátké fabliau *Mottuls saga*.

4 *Hákonar saga Hákonarsonar etter Stih. 8 fol., AM 325 VIII, 4° og AM 304,4°.* Marina Mundt (Ed.). *Norrøne tekster* nr. 2. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institut, 1977.

5 *Hirðskrá*, Rudolf Meißner (Ed.). Weimar: Verlag Hermann Böhlau, 1938.

6 Per Andreas Munch: *Det norske Folks Historie.* 4.1. Kristiania, 1858. str. 589-616.

7 Halvdan Koht: „Um kjeldegrunnlage for soga um Hákon Hákonsson“. In: *Historisk tidsskrift* Ser. 5, Bd. 6 (1927). str. 16-29.

8 Narve Bjørgo: „Om skriftlege kjelder for Hákonar saga“. In: *Historisk tidsskrift* 46 (1967). str. 185-229.

Viðara Sidurðsson, zaměřujícího se především na roli tzv. přátelských vztahů ve struktuře staroseverské společnosti.⁹ Starší práce často nedostatek pramenů pro Hákonovu dobu automaticky suplovaly prameny až o sto let mladšími, jako již zmiňovaný Peter Andreas Munch, v této práci se však budeme snažit držet pramenů co možná nejsoučasnejších, které spadají nanejvýš do začátku Magnúsovy vlády.

3 Politický kontext

Dříve, než se začneme zabývat fungováním dvora, měli bychom nastínit vývoj samotného pojmu *hirð*, jímž se dvůr ve smyslu družiny krále či jarla ve staroseverštině označoval. Sverre Bagge shrnuje tyto změny následovně: „The *hird* originally denoted elite forces in the king's or other great men's service but in the more peaceful period after the end of the civil wars developed into an organisation of the aristocracy, whether its members were permanently in the king's household or not.“¹⁰ Slovo *hirð* proto v královských i rodových ságách stejně jako v ságách o současnosti nacházíme stále, představa toho, co označuje, se však od družiníků vikinských králů po Hákonovy nástupce ve 14. století změnila.

Z vnitropolitického hlediska nesmíme opomenout zmínit, že za Hákonovy vlády v Norsku definitivně skončila dlouhotrvající občanská válka. Panovníkovi se tak konečně naskytl možnost začít budovat pevnější a stálejší systém správy země a dohledu nad lokálními poměry. Ne snad, že by se o centralizaci nesnažili jiní vládcí před ním, ale teprve nyní byly na delší dobu vytvořeny podmínky pro udržení a optimalizaci systému.

V evropském kontextu bylo klíčové, že Hákon Starý podporoval politické styky s Anglií, Lübeckem a Říší. *DN* obsahuje např. listiny anglického krále týkající se darů, které si s Hákonem vyměňovali, nebo příkazy, jak mají být zaopatřeni poslové. Dále se zachovala korespondence s Lübeckem týkající se obchodních jednání s hanzou.¹¹ Kromě těchto zemí se Hákon snažil navázat přátelské vztahy v jižní Evropě, svou dceru Kristin provdal roku 1258 za kastilského prince Felipa, bratra Alfonse X. Dá se tedy říct, že Hákon vedl aktivní vnitřní i vnější politiku, nejen s cílem zemi konsolidovat, ale i vytvořit z Norska království, které by bylo důstojným partnerem.

9 Jón Viðar Sigurðsson: *Den vennlige vikingen. Vennskapets makt i Norge og på Island ca. 900-1300*. Oslo: Pax Forlag, 2010.

Jón Viðar Sigurðsson: *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax Forlag, 2008.

10 Sverre Bagge: *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2010. str. 325.

11 zejména listina z 6. 10. 1250 z Bergenu. Chr. C. A. Lange, Carl R. Unger (Eds.): *Diplomatarium norvegicum* 5.1. Kristiania: P. T. Malling, 1860. no. 4. str. 3-5.

4 Analýza pojmů dle pramenů

Soustředíme se nyní na povahu informací o královském dvoře, kterou nabízejí jednotlivé prameny vztahující se k Hákonově vládě. Jak jsme nastínili v úvodu, budeme nejprve analyzovat dvorský řád a až poté se kontrastivně zaměříme na ostatní písemné prameny. Kromě samotných věcných poznatků o fungování dvora tak budeme moci porovnat typy informací, které dané prameny upřednostňují a které naopak opomíjejí, a jaký k tomu mají důvod.

4.1 *Hirðskrá* - nejúplnější pramen (částečně) z Hákonovy doby

Při popisu Hákonova dvora budeme primárně vycházet z dvorského řádu *Hirðskrá*¹² (1275). Ačkoliv se jedná o text, který byl dokončen po Hákonově smrti (1263), je ve své dnešní podobě kompilací starších norem a nových ustanovení — tedy takových, které Hákon buď sám zavedl nebo které se přinejmenším mohl snažit zavést koncem své vlády.

Pro *Hirðskrá* je nejcharakterističtější, že jasně rozděluje kompetence jednotlivých funkcí, dvorský řád je tak svou podstatou velmi systematický. Text nejprve ustanovuje nástupnictví, následně popisuje průběh korunovace a znění přísah, které králi skládají vazalové.¹³ Teprve poté následují popisy jednotlivých funkcí, titulů a čestných úradů královského dvora. Důraz je při tom kladen na jejich hierarchii, důsledně se opakují formule specifikující, jak blízko kdo králi stojí¹⁴ a průběh ceremonie, kterou je dotyčný jmenován.

První hned po králi je tedy *hertugi*, „vévoda“,¹⁵ což je nově zavedený titul, poprvé byl vévodou jmenován jarl Skúli roku 1237. Titul vévody není dědičný, ale mezi jeho výsady patří např. právo na vlastní prapor a vlastní doprovod čtyř mužů, ale „nikdy více než šest“. *Hirðskrá* tak upozorňuje, že vévoda nikdy nesmí mít v přítomnosti krále u sebe víc mužů než panovník, že je povinen králi poskytnout pomoc, bude-li o to požádán, a zmiňuje i trest za zradu krále.¹⁶ Poslední ustanovení buď bylo do řádu zařazeno preventivně, nebo král tímto článkem reagoval na Skúliho snahu zmocnit se vlády.¹⁷

Po vévodovi *Dvorský řád* popisuje titul *jarla*, rozlišuje dva typy — uděluje-li se královi blízkému příbuznému pro část Norska, nebo jmenuje-li král jarla pro Island. *Jarl*, podobně jako slovo *hirð*, je v Norsku tradiční titul už od doby vikinské. Rozdíl mezi jarlem a nově zavedenou pozicí vévody spočívá pouze v tom, že jarl nemá právo sedět na čestném místě vedle krále, ostatní

12 *Hirðskrá*, Meißner (Ed.), 1938.

13 *Hirðskrá* vii pro vévodu a jarla, viii pro *lendir menn*, ix pro *logmenn* a nakonec x pro sedláky.

14 např. X jsou nejvyšší královi poradci hned po Y a Z.

15 Johan Fritzner: *Ordbog over det gamle norske Sprog*. vol. 1. Kristiania: Den norske Forlagsforening, 1867. str. 264.

16 *Hirðskrá* xii, xiii.

17 Za vrchol těchto snah lze považovat rok 1239, kdy se Skúli na Eyratingu prohlásil norským králem.

práva a povinnosti mají totožné.¹⁸

Jako třetí se řád věnuje skupině *lendir menn*, v překladu „zemských pánů“.¹⁹ Tato skupina má „povolení spravovat jedno či více králových částí země. Stali se tedy královými *lendir menn* a mohli fungovat jako jeho prodloužená ruka. Zemští páni byli obvykle urození a v mnoha případech byla jejich silná lokální pozice zděděná, ne jen důsledkem toho, že bránili královy zájmy a práva.“²⁰ Prakticky tedy fungují jako královi místní zástupci. V rámci králova blízkého okolí jsou počítáni (po vévodovi a jarlech) mezi největší a nejvyšší královy rádce.²¹ Co se týče úkolů *lendir menn* při slavnostech, v kapitole 19 je stanoveno, že mají „při největších svátcích doprovázet krále“ a nést králův korunovační meč, pokud král nese korunu nebo diadém a není-li přítomen jarl či vévoda.

Dále jsou do *Hirðskrá* zařazeny dvě funkce: *kanceler* „kancléře“²² a *hirðprestr* „dvorního kněze“.²³ Obě byly v kompetenci duchovních, pravděpodobně nakloněných a věrných králi. Kancléř měl mít stejné postavení jako *lendir menn* a stejně jako oni se počítal mezi královy „nejvyšší rádce“. Podle řádu opatruje královu pečeť, a než jí opatří listinu, musí text pečlivě zkontrolovat. Dále sestavuje soupis králova majetku a zapisuje změny, které nastaly, a zaznamená letopočet. Dvorní kněží by dle řádu měli být dva, jeden má sloužit mše, druhý má na starosti „roucha a knihy“.²⁴

Po *lendir menn* a kancléři má nejvyšší práva a důstojnost úřad maršála, *stallari*.²⁵ Podle přehledové práce Jóna Viðara Sigurðssona se titul maršála v Norsku „poprvé zmiňuje v pramenech vyprávějících o době kolem roku 1000.“²⁶ Dvorský řád maršály pověřuje zajištěním královy dopravy, je-li král na cestách. Na všech sněmech dvora i hostů (tzn. širšího dvora) je zodpovědný za urovnávání sporů. Dále se uvádí, že maršál může dostat od krále do správy část země, nebo jinou odměnu. Při slavnostech se od něj, jako od *lendir menn*, očekávalo, že bude v králově doprovodu, tuto povinnost však nemá mimo svátky.²⁷

Po maršálovi, prý však s podobnou vážností, řád zmiňuje „praporečníka“, staroseversky *merkismaðr*.²⁸ Tato funkce se údajně dle písemných pramenů v Norsku poprvé objevuje už za krále Haralda Krásnovlasého.²⁹ Mezi jeho úkoly patřilo „v míru i válce nést králův prapor“ a být

18 Ibid. xiv-xvii.

19 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*. vol. 2, 1891. str. 481f.

20 Sigurðsson, *Det norrøne samfunnet*, 2008. str. 129.

21 *Hirðskrá* viii.

22 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*. vol. 2, 1891. str. 252.

23 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*. vol. 1, 1867. str. 268.

24 *Hirðskrá* xxi.

25 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*. vol. 3, 1896. str. 518f.

26 Sigurðsson, *Det norrøne samfunnet*, 2008. str. 139.

27 *Hirðskrá* xxii.

28 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*. vol. 2, 1891. str. 680.

29 Sigurðsson, *Det norrøne samfunnet*, 2008. str. 139.

přítomen na všech sněmech králova dvora, a to po celou dobu jejich trvání. Také je povinen spát ve stejném dvorci jako král a má s ním být na stejné lodi.³⁰ Nutno podotknout, že titul praporečnicka nebyla pouze čistě ceremoniální funkce, ale že zástava byla nepostradatelná v boji. Z praktického hlediska byl prapor důležitý i pro shromáždění vojska po bitvě a v kapitole 38 *Hirðskrá* je popsán postup rozdělování kořisti pod ním.

V pořadí sedmou funkcí v přehledové části *Dvorského řádu* je *skutil sveinn*, což doslova znamená „muž servírovacího stolku“ nebo také „muž misky“. Johan Fritzner však s ohledem na práci, kterou ve staroseverských textech *skutil sveinar* nejčastěji vykonávají, tedy nalévání vína, tento termín překládá jako „královské páže“.³¹ *Skutil sveinn* je nejproblematictější označení norského královského dvora. Jak již bylo řečeno, jeho první význam se týká obsluhování, nalévání vína.³² Výraz však může fungovat i jako obecné pojmenování, spíše než čestný úřad označuje příslušníky celé vrstvy dvořanů. Vzhledem k posloupnosti titulů v řádu by se sice dalo očekávat, že tituly následující po kancléři, tedy včetně *skutil sveina*, budou taktéž označení čestných úřadů. Přesto tomu tak být nemusí. Podle jiných výkladů se totiž jedná i o označení rytíře. Magnús Hákonarson v 70. letech 13. století změnil titul *skutil sveinn* na *riddari*, „rytíř“ — tedy družiníka, či chceme-li dvořana o úroveň níž než *lendr maðr* — zatímco *lendr maðr* byl taktéž přejmenován na „barona“, *barún*. Slovo rytíř se však ve Skandinávii začalo vyskytovat o poznání dříve, v překladech dvorských románů se *riddari* objevuje běžně a paralelně s označením *skutil sveinn*, které se v těchto textech opravdu nejlépe přeloží jako „páže“. Pausální překlad tohoto pojmu tedy zdá se neexistuje a bude vždy nutné přizpůsobit ho povaze pramenu a kontextu, v němž se výraz vyskytuje — ve *Dvorském řádu* je pravděpodobně nejvýstižnější „královské páže“.

Hirðskrá pážatům přisuzuje vážnost hned po praporečnickovi. Muži zastávající tuto funkci tak měli mít stejná práva dvořanů jako *lendir menn*, kancléř, maršálové a praporečnick. Společně s *lendir menn*, maršálem a praporečnickem jsou proto označováni jako *hirðstjóri* („předáci dvora“). Mají se podílet na doprovodu krále a noční stráž — kolem Vánoc a při velkých slavnostech ve dvanácti, mimo svátky jen v šesti lidech. V řádu se také podotýká, že je nutné zeptat se praporečnicka, jestli někdo z těch, kdo právě doplňují jejich počet, není v králově nepřizní. Službou se ovšem nemá pověřit nikdo, kdo je právě nemocen. Ze sedmi dnů v týdnu mají službu po dvou, od

30 *Hirðskrá* xxiii.

31 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*. vol. 3, 1896. str. 397. Podobně jako Richard Cleasby, Gudbrand Vigfusson: *An Icelandic-English Dictionary*. Oxford: The Clarendon Press, 1874. str. 561. *Skutil sveinn* mohl být i ve službách arcibiskupa. Jako alternativní překlad do češtiny by se tedy spíše nabízel číšník, uvažíme-li např., že *Sága o Hákonovi* ani jednou titul či úřad šenka, číšníka, pro Hákonův dvůr nezmiňuje. V této práci však budeme pracovat s původním staroseverským výrazem.

32 Službou u královského stolu se *skutil sveinn* podobá stolníkovi a šenkovi, vzhledem k poznámce v *Hirðskrá*, že tyto dva posledně jmenované úřady jsou dle cizího mravu, ne tedy v Norsku obvyklé.

nejstaršího po nejmladšího.³³ Dále je stanovena lhůta, kdy nejpozději se musí vydat příkaz pro ranní službu, čímž se patrně myslí doprovod krále např. na ranní mši. Pokud příkaz přijde později a pokud to svědci dosvědčí, má viník sám nastoupit místo poškozeného. *Hirðskrá* tedy ošetřuje i čistě praktické problémy, jak zařídit každodenní chod královny domácnosti.³⁴

Následně se se text zabývá povinnostmi a právy *dróttseti* „stolníka“³⁵ a *skenkjari* „šenk“.³⁶ Prý je „zvykem v cizích zemích, že stolník a šenk jsou vybíráni z předních rodů,“ král je do tohoto úřadu povýší z řad *skutilsveinů*. Co do jejich práce a postavení *Hirðskrá* udává jen to, že mají roznášet jídlo a pítí.³⁷ Oba úřady se ovšem vyskytují v jiných ustanoveních *Dvorského řádu*, např. pro jmenování *skutilsveinem*,³⁸ měli tedy být součástí dvora. Protože se jim ale řád věnuje jen okrajově, buď nešlo o tak zásadní funkce (a za běžný chod by zodpovídal někdo jiný), nebo nenastávaly žádné komplikace. Třetí a nejpravděpodobnější možností je, že v jiných pramenech bývají stolník i šenk souhrnně označováni jako *skutilsveinar*, resp. spolu s ostatními *skutilsveiny*.

V pozdějších dodatcích se *Hirðskrá* věnuje i další funkci, která však stojí mimo královny nejbližší, a tím jsou *kertisveinar* „svíconoši“.³⁹ Ti mají nižší postavení než ostatní, ačkoliv jsou součástí užšího dvora, neskládají králi přísahu na meč jako ostatní. Jejich výsadou je o Vánocích držet před králem (a před králem určenými lidmi) svíce.⁴⁰ Co se od nich očekává mimo slavnosti, ale není z řádu zřejmé.

Stratifikaci Hákonova dvora, jak ji představuje *Hirðskrá*, lze zjednodušeně znázornit takto:

král (a jeho rodina)	
vévoda jarlové	
<i>lendir menn</i> (zemští páni) kancléř maršál praporečník <i>skutilsveinar</i> (pážata) (-> šenk a stolník)	} (kromě kancléře: <i>hirðstjóri</i>)
svíconoši	

33 *Hirðskrá* xxiv.

34 Ze zbývajících situací by se dala zmínit i ustanovení, jak má fungovat stráž při plavbách nebo že ve válce musí *skutilsveinar* držet noční hlídku ve stejném počtu jako ostatní.

35 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*. vol. 1, 1867. str. 99.

36 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*. vol. 3, 1896. str. 309.

37 *Hirðskrá* xxvi.

38 *Ibid.* xxiv .

39 Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*, 1891. str. 279.

40 *Hirðskrá* xlvii.

Sverre Bagge tvrdí, že *Hirðskrá* rozděluje dvůr na „three classes: from the top downwards the *hirdmenn*, the "guests" and the housecarls. Above the *hirdmenn* were the leaders of the hird, the *hirdstjorar*, first *lendmenn* and then the *skutilsveinar*.“⁴¹ Podíváme-li se znovu na pořadí a obsah titulů v *Hirðskrá*, zjistíme, že v rámci jedné hierarchie pojednává o úřadech správy říše i těch zajišťujících primárně chod královy domácnosti. Vzhledem k tomu, jak systematicky je řád sestaven, mohlo by to naznačovat ne zcela pevnou hranici mezi dvorem ve smyslu králova nejbližšího okolí (oné domácnosti) a širším dvorem včetně pověřených správců a „hostů“. Přesto v dalších pramenech uvidíme, že tato hranice skutečně existovala, jak ji Sverre Bagge popisuje, jen toto rozdělení není z rádu tak zřejmé, jak Bagge tvrdí.

Z celkového pohledu zbývá zmínit, že *Dvorský řád* zmiňuje i další označení lidí na králově dvoře, ta však nejsou součástí výše analyzovaného systematického výčtu. Tyto termíny často označují několik skupin dvořanů najednou, jako např. *eiðsvarar* a *sverðtakar* (dvořané, kteří králi přísahají na meč). Dále se okrajově zmiňují *gestir*, hosté, kteří „jsou hosty na mnoha místech“ a nejsou stálými členy jedné družiny. Královy příkazy tak plní kdekoliv, kde je třeba. *Hirðskrá* vysvětluje, že je král může poslat někoho zabít, ale hosté při tom musejí dávat pozor, aby při tom nepřišel k úhoně nevinný. Jedno z dalších konkrétnějších pravidel také prikazuje, že dotyčného je třeba nejprve zajmout, sehnat pro něj kněze a zabít ho až potom.⁴² Povinnosti a práva *sýslumenn*⁴³ blíže specifikuje kapitola 36 dopsaná za Magnúsovy vlády.

Z dosud uvedených příkladů je zřejmé, že Hákonův (později i Magnúsův) dvorský řád není pouhým výčtem titulů a funkcí. Neocenitelnou hodnotu pro studium prostředí králova dvora mají poznámky týkající se dílčích každodenních problémů, jako je např. pozdní nástup pro doprovod krále nebo nevyčkání králova příchodu.⁴⁴ Jak se zdá, dalším častým nešvarem norských dvořanů byla přílišná opilost (a z ní plynoucí neschopnost držet stráž), nebo předčasné opuštění hlídky. Řád také určuje výši pokut podle postavení proviněného, kdo jednotlivé pokuty a kompenzace vybírá a na co jsou pak prostředky použity. Jsou tu také organizační nařízení, týkající se systematizace hlášení a listin

41 Bagge, *From Viking Stronghold*, 2010, str. 325.

42 *Hirðskrá* xliii, xliv, xlv.

43 Dohled nad místními poměry byl v kompetenci *lendir menn* a *sýslumenn*. „From an administrative point of view, the *lendmenn* had become superfluous through the introduction of the office of *sysselmenn*; the title had now become purely honorary. (...) Hákon created several new offices and generally expanded the royal administration. The standard-bearer (ON *merkismaðr*), an old office, was refined as the king's vicar in the legal sphere.“ (Bagge, *From Viking Stronghold*, 2010, str. 348.) a dále, jak dokládá Knut Helle: „A new system of local administration built on royal officials called *sýslumenn* may have originated before Sverre but he extended it, and he made an apparently original contribution by appointing royal 'lawmenn' (ON *lqgmenn*) who were to instruct the *thing* courts an matters of law.“ (Knut Helle: „The Norwegian kingdom: succession disputes and consolidation“. In: Knut Helle (Ed.): *Cambridge History of Scandinavia* vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. str. 379.).

44 *Hirðskrá* xxxii, xxxiii.

a přepisů dohod o počtech mužů, kteří jsou určeni do královny hotovosti z jednotlivých krajů.⁴⁵

Mezi podobné praktické (spíše než oficiální) otázky lze zařadit problematiku dělení válečné kořisti — údajně dle starého zvyku birkebeinerů — nanosit kořist pod prapor, přísahat, že si nic nenechali pro sebe a teprve poté má být kořist rozdělena. Ze zkušenosti musí vycházet dovětek, že z rozdělované kořisti je vyňat majetek, který původně patřil králi a který teď byl dobyt na nepřátelích zpět. Týká se zejména králových lodí, ale i všeho, co s sebou královi muži nesli do bitvy.⁴⁶

Neopomenutelnou část *Hirðskrá* proto tvoří pozdější dodatky krále Magnúse. Zpravidla opakuji části dřívějších ustanovení, dodávají však některá upřesnění — praxe odvádění mužů z domácnosti *lendir menn*, pokyny pro noční stráž, pokud ji vykonávají hosté atd. Za pozornost stojí pravidlo o jídle a pití dvořanů, muži z královny družiny mají být stravováni na královny náklady, dokud mu slouží, a mají dostat roh na pití.⁴⁷ Kromě toho *Hirðskrá* upřesňuje a upravuje výši odměn za vykonávání jednotlivých úřadů. Magnús nově přiznává maršálům, kteří o jsou Vánocích na králově dvoře, navíc „dvojí šat z šedé kožešiny“ a tedy i těm, kteří nemají svěřené žádné území, patnáct marek odměny.⁴⁸ A praporečníci mají od nynějška dostávat stejně jako *lendir menn* a maršalové, ačkoliv jim dřívější zákon přiznával jen deset marek.

Původní Hákonova část odměnám dvořanů také věnovala pozornost,⁴⁹ ne však tak detailně a nepočítala se všemi eventualitami. Král Magnús při revizi *Dvorského řádu* neopomenul ani opatření týkající se zaopatření zraněných, zmrzačených, zchudlých či zestárlých družiníků.⁵⁰ Finanční aspekt Hákonova (potažmo Magnúsova) dvora by tedy jistě mohl být dalším tématem pro výzkum každodennosti norského královského dvora a poměrů na něm vůbec. Ale pravděpodobně by byl nedostatek materiálu pro studii pouze o Hákonovi Starém, neboť se nedochovaly žádné účty.⁵¹

Posledním, ne však nepodstatným detailem, který o *Hirðskrá* zbývá zmínit, je závěrečná kapitola 54, kde se objevuje nařízení předčítat řád každoročně při vánoční hostině. Celý text má být

45 Ibid. xxxvi.

46 Ibid. xxxviii. Tato pasáž je velice detailní, určuje např. i to, jaké kusy oblečení nesmí být padlým svlečeny a kolik stříbra z toho, co měl padlý u sebe, si smí voják nechat pro sebe (částka závisí na spol. postavení zabitého nepřítel). Dále se určuje, kolik z kořisti dostanou ti, kteří se boje nezúčastnili, protože hlídali lodě atd.

47 Ibid. xlviii.

48 Ibid. xlix.

49 např. odměna *lendir menn* byla 15 marek (xviii), kancléře 10 + 5 marek za vyhotovené listiny (xxi), dvorní kněží mají dostat na Vánoce každý dvě roucha a k tomu 5 marek od krále a třetinu desátku králových přísedných družiníků (xxi) atp.

50 V takovém případě je poslán do kláštera a polovinu prebendy má platit král, zatímco zbytek ostatní dvořané. Opět nelze prokázat, že by to nebylo zvykem již za Hákona Hákonarsona nebo i dřív. *Hirðskrá liii*.

51 Nelze však ani prokázat, že nikdy neexistovaly.

dočten do třináctého dne.⁵² Tento zvyk by odpovídal praxi na Islandu, kde se ovšem celý islandský zákoník každoročně přednášel při celoislandském obecném sněmu po třetinách tak, aby po třech letech byl přednesen od začátku do konce. Každý tak měl možnost zorientovat se ve svých právech a povinnostech.

Naše dosavadní závěry analýzy *Dvorského řádu* lze shrnout následovně: řád systematicky předkládá přehled titulů a funkcí. Jeho intencí je představit jasnou strukturu královského dvora a vysvětlit, kdo se komu zodpovídá. Nevěnuje se pouze slavnostním příležitostem, ale také pravidlům, která byla porušována na denní bázi. Druhý oddíl řádu, od kapitoly 27, popisuje hlavní zásady dvorného chování a vystupování před králem a ostatními váženými osobami na dvoře, ale vypočítává např. i zbraně, které má která skupina dvořanů mít.⁵³ Hlavní těžiště zájmu *Hirðskrá* přesto spočívá v popisech funkcí a jejich jmenování.

4.2 Srovnání s dalšími prameny o době Hákona Hákonarsona

V následující části budeme sledovat, jak se v pramenech odráží výše popsaná jurisdikce a (údajně) zavedená pravidla popsaná v *Hirðskrá*. Budeme postupovat dle námi předpokládané hodnověrnosti pramenů, tedy od listin a *Královského zrcadla* a skončíme u rytířských ság. Pokusíme se při tom identifikovat možné diskrepance v pramenech, abychom v závěru naší práce mohli vysvětlit jejich příčinu.

4.2.1 Prameny úřední povahy

Prameny úřední povahy jsme pro účel této práce analyzovali na základě souborného vydání *Diplomatarium norvegicum*, konkrétně svazků I-XXI. Jak jsme již zmínili, pro období před rokem 1280 je zachováno jen pět originálních královských *bréf* ve staroseverštině,⁵⁴ z nichž pouze dva obsahují svědečné řady. Kromě toho existuje latinská komunikace s papežem a Lübeckem, listiny pro Lübeck jsou však opatřeny církevními svědky a o králově světské družině se dočteme pouze, že byla napsána v přítomnosti *aliis baronibus nostris*.⁵⁵

Svědečné řady, které nám mohou přinést nějaké konkrétní informace, jsou pouze dvě. Jednou z nich Hákon obnovuje dar kostelu ve Stavangeru (listina je bez místa i data, vznikla mezi

52 Ibid. liv.

53 Ibid. xxxv.

54 Bjørge, „Om skriftlege kjelder for Hákonar saga“, 1967, str. 218. nebo: Bagge, *From Viking Stronghold*, 2010, str. 248-253.

55 C. C. A. Lange, Carl R. Unger (Eds.): *Diplomatarium norvegicum* 5.1. Kristiania: P. T. Malling, 1860. no. 4. str. 5.

lety 1226 a 1254)⁵⁶ a druhou listinou dává trondheimskému arcibiskupovi svolení razit stříbrné mince (taktéž bez data i místa, předpokládá se však, že byla sepsána kolem roku 1220).⁵⁷ Obě jsou tedy z první poloviny Hákonovy vlády a ti, kdo v nich svědčili, mnohdy figurují v *Sáze o Hákonovi*.

Jako první se zaměříme na listinu týkající se Stavangeru, končí následovně: „*En þessur ero vitnis men at þessare giof. Magretta drotning. Gautr Joans son. Pál vagascalme. Jvar næf. meistare Willialmr. Willialmr bote kapalin konongs. Johan bulsi hirðprestr konongs. oc marger aðrer duganda mann. lærðer oc olærðer.*“⁵⁸ Prvním jmenovaným svědkem je královna Markéta, což dokládá, že mohla veřejně vystupovat jako uznávaný a plnoprávný člen dvora. Jména ostatních světských svědků nemají v listině přiznaný žádný titul. Dohledáme-li ale jejich jména v *Sáze o Hákonovi*, zjistíme, že je sága zařazuje mezi *lendir menn*. Výjimkou je do jisté míry Pál vagascalm, ten je v sáze označován nejen jako *lendr maðr* a jednou i jako *hyrdmann*, tedy družník potažmo dvořan.

Druhou listinou je ta adresovaná trondheimskému arcibiskupovi. Svědečná řada zní: „*Vattar. Pall i Gizka. Gregorius Jons son. Dagfinnr. Meistare Bierne. Peter Bryniulfs son. Aslaker pitlor. Meistare Aslaker. Bardr barre. Bransteinn. Vilialmer i Torgom. Jvar i Berodale. Gunnar grionbaker.*“⁵⁹ Ačkoliv to nemusí být na první pohled zřejmé, podíváme-li se na tuto řadu opět z perspektivy *Ságy o Hákonovi*, je tato svědečná řada mnohem rozmanitější než ta předchozí. Jména, která jsou v listině uvedena (pokud opět pomineme duchovní), jsou taktéž zapsána bez titulů nebo jiných informací o jejich postavení, avšak jejich nositelé se v *Sáze o Hákonovi* objevují jako příslušníci nejrůznějších skupin: *løgmen*n (předsedající tingů), *ágætir menn* (slavní muži), *gofgastir menn* (nejpřednější a nejurozenější muži), *løgmen*n og *stallarar* (předsedající tingů a maršálové), *sýslumenn*, *sveitarhöfðingjar* (velitelé vojska) nebo *ráðgiafar* (rádci). V mnoha případech jde o opisy jejich postavení, nikoli tituly, přesto se alespoň z textu ságy explicitně dozvídáme, že patří mezi společenskou elitu, že jména podepsaná pod touto listinou nebyli "náhodní kolemjdoucí", ale vskutku příslušníci dvora, ačkoliv někteří „pouze“ dvora v širším smyslu.

Můžeme tedy konstatovat, že listiny v porovnání s *Dvorským řádem* poskytují jen málo informací, některé bychom však z řádu nezjistili. Například máme doklad, že královna mohla figurovat mezi svědky. Mohla tedy mít aktivnější postavení, než by se mohlo zdát z *Dvorského řádu*, který se

56 C. C. A. Lange, Carl R. Unger (Eds.): *Diplomatarium norvegicum* 1.1. Kristiania: P. T. Mallings, 1847. no. 5, str. 38f. podle originálu na pergamentu v Diplom. Arn. Magn. i Kbhvn. fasc. 26 No. 1.

57 C. C. A. Lange, Carl R. Unger (Eds.): *Diplomatarium norvegicum* 3.1. Kristiania: P. T. Mallings, 1853. no. 1, str. 1f. podle opisu z roku 1325 i Codex Arn. Magn. No. 309 folio na pergamentu.

58 DN I, str. 39. „A tito byli svědky při tomto daru. Královna Magretta. Gautr syn Joana. Pál vagascalme. Jvar næf. mistr Willialmr. Willialmr bote králův kaplan. Johan bulsi králův dvorní kněz. A mnozí další vážení muži učení i neučení.“

59 DN III, str. 2.

o královně nezmiňuje. Ačkoliv jména svědků (včetně patronymika) jen výjimečně obsahují i místo, s nímž je dotyčný spjat, a zpravidla zůstávají bez jakéhokoliv titulu, je možné některá jména identifikovat s konkrétními postavami vystupujícími v *Sáze o Hákonovi*. Sága tím přinejmenším potvrzuje, že se u těchto konkrétních svědků jednalo o vážené družiníky či dvořany z „dobrého rodu“, ačkoliv jejich tituly v listinách chybějí.

4.2.2 *Konungs skuggsjá*

Třetím pramenem, kterému se budeme věnovat, je *Královské zrcadlo*, které bylo napsáno kolem roku 1250, tedy ještě za Hákonova života. Nám dochovaný rukopis AM 243 b alfa fol. se datuje do doby kolem roku 1275. Zrcadlo bylo určeno pro Hákonovy syny Hákona a Magnúse a jejich výchovu. Samotnému popisu královského dvora a především správnému chování dvořanů je věnován druhý oddíl *Královského zrcadla*, tedy kapitoly 24 až 42. I *Královské zrcadlo* tak poskytuje přehled základní struktury norského královského dvora, resp. jeho idealizovaný obraz.

Královy muže (*konungsmenn*) rozděluje zrcadlo buď na *hirðmenn* (dvořany) a *gestir* (hosty), nebo požívá druhou variantu rozdělení na *húskarlar* a *húskarlar*, kteří nesedí u krále stolu s výjimkou Vánoc a Velikonoc. Ti jsou tak navíc *gestir*, tedy neustále mimo králův dvůr. Někteří z nich jsou sedláci, někteří kupci nebo předsedají tingu. Tito *gestir* se mají „starat, aby král neměl ve svém království žádné nepřátele, a pokud se takoví objeví, mají hosté za úkol je zabít, pokud je to v jejich moci.“⁶⁰ Mezi královy muže, kteří se nepohybují v jeho blízkosti, *Královské zrcadlo* zahrnuje i sedláky, kupce a předáky tingu, kteří jsou pověřeni vykonávat příkazy králových družiníků a poskytovat jim potřebnou pomoc při plnění rozkazů.

Na vrcholu těch, kdo slouží králi, stojí *hirð*. Družiníci mají především střežit krále ve dne v noci. Mezi jejich hlavní každodenní úkoly podle *Královského zrcadla* proto patří doprovázet krále brzy zrána do kostela.⁶¹ Text velmi podrobně popisuje, jak blízko či daleko od krále se má družiník pohybovat, aby krále mohl chránit a přitom ho svou přítomností neobtěžoval. Zrcadlo sice letmo poznamenává, že u dvora existují čestné úřady, ale *Královské zrcadlo* v tomto ohledu zdaleka není tak podrobné jako *Hirðskrá*. Přehled maršálů, kancléřů, číšníků a dalších bychom proto v tomto prameni hledali marně.

Čtenář se tu ovšem dozví množství rad, jak se na dvoře prosadit, zalíbit se králi a jak si jeho přízeň udržet. Několik kapitol je například věnováno správnému oslovování krále, otázce tykání a vykání⁶² či problému, jak dvorně panovníka poprosit, aby zopakoval otázku, které nebylo

60 *Konungs skuggsjá*, xxvii.

61 Ibid. xxxvii.

62 Ibid. xxiii.

rozumět.⁶³ Družiníci by se také alespoň jednou denně měli cvičit ve zbrani, a to nejen opěšalí, ale i na koni, ani tentokrát nejsou opomenuty rady — ať už týkající se samotné techniky boje muž proti muži nebo poznámek o účinnosti zbroje.⁶⁴ Tento aspekt královny družiny v ostatních pramenech zcela ustupuje do pozadí, výcvik se v nich pravděpodobně považuje za samozřejmou součást života družiníků a nezasluhuje přílišnou pozornost.

Královské zrcadlo je spíše komentář ke ctnostem, ideologii, snad jen kromě popisu výzbroje a válečných strojů. Veliká váha se přikládá správnému dvornému chování v přítomnosti krále, otec v něm udílí rady svému synovi pro případ, že by se dostal do služeb krále. *Královské zrcadlo* nabízí mnohem detailnější návody pro vhodné chování než *Dvorský řád*, který etiketu dvořanů zmiňuje jen okrajově. Přesto z množství poznámek o tom, že mnozí na dvoře tato pravidla nedodržují, nabízí i tento text vzhled do neidealizované, každodennější podoby královského dvora. Především pak si odsud spíše než z *Dvorského řádu* můžeme odnést ideologické zdůvodnění toho, jak je rozdělen královský dvůr i spravována země.

4.2.3 *Hákonar saga Hákonarsonar*

Dalším pramenem, kterému se budeme věnovat, je *Sága o Hákonovi Hákonarsonovi*. Jejím autorem je Islandčan Sturla Þórðarson, který ságu sepsal na zadání Magnúse Hákonarsona krátce po Hákonově smrti. Jedná se o nejrozsáhlejší písemný pramen, který o Hákonově době máme k dispozici, obsahuje množství detailů, ale co se týče každodenních aktivit královny družiny, zůstává převážně u obecných formulací bez podrobnějších upřesnění.

Sturla popisuje dvůr s ohledem na významné osobnosti, zejména se ale věnuje celkové reprezentaci královského majestátu, nikoli jednotlivostem. Sága nabízí několik pečlivých popisů slavnostních událostí a jejich účastníků. Následující příklad se týká Hákonovy slavnostní korunovace. Výčet přítomných začíná kardinálem „Vilhjálmem“ ze Sabiny, pak Sturla vypočítává arcibiskupa a biskupy, dále následují král Hákon Starý, Hákon Mladý, jarl Knut a poté přicházejí na řadu královi dvořané:

Tito tam byli zemští páni. Gautr Jonsson. Loðinn Gunnason. Petr Palsson. Gunnarr králův příbuzný Munaan syn biskupův fínnr Gautzson. bryniólfr Jonsson Jon královna Sigurðr syn biskupův. 10 opatů. arcidiakoni a probošti a většina kanovníků. ze všech biskupství v zemi. pět *lôghmenn*. královi maršálové a *sýslumenn* předáci dvora a celý dvůr. a nejlepší sedláci z každého kraje byli přítomni stejně jako množství mužů z cizích zemí.⁶⁵

63 Ibid. xxxii. Zrcadlo varuje před neomalenými výkřiky „He?“ nebo „Co?“ a nabádá raději k formulaci „Můj pane, nebuďte uražen, že se ptám, co jste mi řekl, ale moc jsem tomu neporozuměl.“

64 Ibid. xxxvii.

65 *Hákonar saga*, ccliii: *Þessir voru lendírmenn. Gautr Jonsson. Loðinn Gunnason. Petr Palsson. Gunnarr konungsfraendi Munaan biskupsson fínnr Gautzson. bryniólfr Jonsson Jon drotníng Sigurðr biskupsson. x. Abnotar.*

Je tedy patrné, že *Sága o Hákonovi* nabízí výčty jmen klíčových vládců a snaží se dodržet hierarchii funkcí. Mnohdy se ovšem spokojí se shrnujícími pojmy nebo jen jmény bez titulů. Konkrétnější popisy vykonávaných činností při slavnostních událostech jsou výjimkou. Za jednu z nich bychom mohli považovat líčení slavnostního průvodu v kapitole 254, která popisuje organizaci dvora při této ceremonii:

Toto byl pořádek králova průvodu do kostela. Nejprve šla ta část dvora, která vpředu dělala místo. Poté kráčeli dva praporečníci se dvěma prapory. Po nich *sýslumenn* a *skutilsveinar* v honosných šatech, za nimi zemští páni se zdobenými meči. Po nich čtyři další zemští páni, kteří nesli veliký stůl a na něm královský šat a korunovační háv. Poté šli královský syn Sigurð a Munaan syn biskupův a nesli dvě žezla. Na jednom byl zlatý kříž a na druhém orel ze zlata. Za nimi kráčel král Hákon Mladší nesoucí korunu a jarl Knut s korunovačním mečem. Arcibiskup Sigurð a další dva biskupové mezi sebou vedli krále Hákona. U brány králova sídla jim vyšli naproti v procesi biskupové a opati a učení muži a pozdvihli hlas k responsoriu *Ecce mitto angelum meum*. Tak kráčeli ke kostelu.⁶⁶

Řazení účastníků podle funkcí odpovídá informacím z *Dvorského řádu*. *Sága o Hákonovi* ale většinou při méně významných událostech, jakými jsou např. pravidelné sněmy dvora, nabízí pouze velmi zkratkovité poznámky obsahující poněkud vágní formulaci „nejlepší muži země“ a její varianty.

Bylo by logické pokusit se ze ságy zjistit, jaké tituly se váží k jakým vykonávaným úkolům. Mezi úřady, jak jsou popsány v *Hirðskrá* a *Sáze o Hákonovi*, lze vysledovat jisté rozdíly. V sáze například není zmíněn nikdo zastávající funkci kancléře nebo šenka, ačkoliv je *Dvorský řád* popisuje. Podobná situace je v případě stolníka, tento titul se v textu vyskytuje dvakrát, nikoliv však ve spojitosti s Hákonovým Norskem. Poprvé se stolník objevuje v kapitole 11, sloužil Hákonovu předchůdci a Sturla uvádí i jeho jméno, Niklaus. Podruhé je jako „říšský stolník“ jmenován vévoda Albrecht Saský.⁶⁷ Z toho lze usuzovat, že úřady šenka a stolníka neměly pro *Ságu o Hákonovi* o nic větší význam než pro *Hirðskrá*.

O praporečnickovi se sága zmiňuje šestkrát ve spojitosti s Hákonem a ve čtyřech případech byl praporečník ve službách někoho jiného. Hákonovi maršálové se také objevují šestkrát (a jednou Skúliho maršál), máme však alespoň nějaká jejich jména: Dagfinn bonde a Aslak Grus. Funkce

Erchidiaknar ok profastar ok flestir korsbræðr. af öllum biskupsstolum ilandínu. v. lôghmenn. stallarar konungs ok sýslumenn hirðstíorar ok öll hirðín. ok húnir beztu bændr or hueriu fylki þar var ok fioldi vtendra manna.

66 Ibid. ccliv: *Pessi var skipan a gongu konungs til kirkiunar. fyrst geck hirðín se er ruddi veghinn æ iafnfram. þa gengu íj merkismenn með tueimr merkiuum. þar næst sýslumenn ok skutilsueinar j goðum klæðum. þa lendirmenn með vel bunum suerðum. þa fiorir lendirmenn ok baru mikít taflborð ok þar a allt konungsskruð ok uígsluklæði. þa geck sigurðr konungsson ok Munaan biskupsson ok baru íj Ríkisvöndo. var a ôðrum gullkross enn a ôðrum ari af gulli. þar næst geck hakon konungr vngi ok bar koronu. ok knutr jarl ok bar vigslusuerð. Sigurðr erchibiskup ok aðrir íj biskupar leiddu hakon konung milli sín. Við portið i honungsgarði. komu i moti biskupar ok abotar ok lærðir menn með processione ok hófv vpp Responsoriuum Ecce mitto angelum meum. ok gengu sua vt til kirkú.*

67 Ibid. ccciv.

v sáze jinak zůstávají beze jmen, jak jsme viděli v ukázce z kapitoly 254. Poslední funkcí, o níž se mluví pětkrát v Hákonově a dvakrát ve Skúliho případě, jsou svíconoši.

Každodenním situacím Sturla tolik váhy nepřikládal a o běžných úkolech se ze ságy mnoho nedozvíme. Přesto však text velmi často zmiňuje poselství a občas i toho, kdo jím byl pověřen, především pokud se jednalo o cestu do cizích zemí. Král nejčastěji vysílá spřízněné duchovní, což není nikterak překvapivé. Mnohé záležitosti po Norsku však zařizují i věrní dvořané. Důležitým faktem zůstává, že Sturla zmiňuje listiny (v originále *bréf*, tedy „dopisy“) velmi často, celkem v sáze „existuje 99 případů poslání či přijetí *bréf*“.⁶⁸ Narve Bjørgo z vysoké frekvence zmínek listin a dopisů v *Sáze o Hákonovi* a na základě jazykově-formální analýzy komentářů k výčtům jmen a záznamů o listinách usuzuje, že Sturla musel mít přístup k určitým dokumentům. Jejich systematické zapojení do narativu však má být Sturlova zásluha,⁶⁹ nikoliv výsledek systematické centralizované úřední správy. Narve Bjørgo tedy nesouhlasí se starší tezí Halvdana Kohta, že kvůli dopisům zmiňovaným v této sáze musela v Norsku už za Hákona existovat plně rozvinutá královská kancelář, která by spravovala listiny, k nimž měl Sturla při sepisování ságy přístup.⁷⁰ Nicméně jak Bjørgo ukázal, formulaický charakter odkazů k listinám — jako paralela k „informátorům“ v narativní struktuře islandských ság — nemusí nic vypovídat o stupni organizace dvorské kanceláře. K tomuto názoru se musíme, zejména pro nedostatek dalších pramenů, přiklonit i my.

Vzhledem k délce královských ság bychom se mohli na základě *Ságy o Hákonovi* pokusit znovu osvětlit pojem *skutillsveinn* a jeho užití. Cleasby Vigfússon⁷¹ ve svém slovníku udává, že první výskyt slova *skutillsveinn* se objevuje v *Sáze o králi Ólafu Tichém*, kterou napsal Snorri Sturluson. Ólaf vládl 1067-1093, sága však pochází až z období 1225-1235. Ólaf je (podobně jako Hákon ve své sáze) iniciátorem změn v uspořádání královského dvora nebo i jen „zvyků a mravů“. V kapitole o „zvycích na Ólafově dvoře“ jsou opravdu vyjmenovány některé funkce, které se objevují i v *Hirðskrá*, a to včetně termínu *skutillsveinn*:

Král Ólaf měl na svém dvoře takový zvyk, že před jeho stolem stál *skutillsveinn* a naléval mu z nádob na nápoje, právě jako všem váženým mužům, kteří seděli u králova stolu. Měl také svíconoše, kteří před jeho stolem drželi svíce, svíconošů bylo tolik jako významných mužů, kteří tam seděli. Byla tam také lavice maršálů, mimo kruh stolů, seděli na ní maršálové a další významní muži a byli otočení směrem dovnitř, k trůnu.⁷²

68 Bjørgo, „Om skriftlege kjelder for Hákonar saga“, 1967, str. 196.

69 Ibid. str. 209, 223.

70 Ibid. 186f.

71 Cleasby, Vigfusson, *An Icelandic-English Dictionary*, 1874. str. 561.

72 *Saga Ólafs konungs kyrra*. In: Finnur Jónsson (Ed.). Snorri Sturluson: *Heimskringla. Nóregs konunga sögur*. Bd 3. København: Møller, 1893. iii.

Můžeme si všimnout, že z textu samotného nevyplývá, že by funkci pážat zavedl sám Ólaf. Snorri o něco dříve poznamenává, že za jeho vlády přišla do Norska nová „cizí“ móda odívání.⁷³ Co se týče dalších možných změn, které za Ólafovy vlády mohly nastat, ve čtvrté kapitole ságy je poznámka o tom, že „král Ólaf měl sto družiníků a šedesát hostů a šedesát sloužících ve své domácnosti.“⁷⁴ Jak Snorri podotýká, měl to být dvojnásobek mužů, než kolik míval Ólafův otec. Přinejmenším je podle tohoto popisu zřejmé rozdělení na užší družinu, dvůr v širším smyslu a na sloužící. Jisté změny tedy s Ólafovou vládou spojit lze, otázka, zda *skutilsveiny* opravdu zavedl on, či jedná-li se o anachronismus, zůstává otevřená a zasluhovala by hlubší a rozsáhlejší výzkum.

Zatímco Sturla Þórðarson v *Sáze o Hákonovi* o nových změnách přímo nemluví, proslov kardinála ze Sabiny i intence popisů královského dvora se dají interpretovat tak, že zásluhy za konsolidaci a modernizaci Norska patří Hákonovi. Ze Snorriho pohledu by Hákon takovým inovátorem nebyl, pokračoval by jen v zavedené tradici, která v Norsku byla již za Ólafa Tichého. Trochu světla by do rozdílného zobrazení královského dvora u Snorriho a Sturly mohly vnést časové souvislosti a okolnosti sepsání obou ság. Hákon se stal králem roku 1217, *Heimskringla* (cyklus královských ság, jehož součástí je i *Saga Ólafs konungs kyrra*) byla sepsána cca. 1225-1235 a první překlady rytířských románů vznikaly cca. 1226-1260. *Hákonar saga Hákonarsonar* se, jak již víme, datuje do 1275-1280.⁷⁵ Snorri tedy *Heimskringlu* sepisoval v době, kdy se Hákon už pokoušel vylepšit politicko-kulturní pověst obraz Norska v Evropě, mimo jiné zmíněnými překlady. Snorri sám ovšem měl velmi dobré vztahy s jarlem Skúlim a neměl by proto důvod nechat ve svém díle tolik prostoru, aby Hákon mohl vyniknout. Sturla naopak svým textem měl pomoci Magnúsovi upevnit si po nástupu na trůn pozici panovníka, a to právě díky zásluhám jeho otce. Při tom ale musela být do určité míry zdůrazněna i kontinuita tradic norského královského rodu. Proto není ve své sáze Hákon představován jako původce náhlých změn, to by totiž mohlo Magnúsovu pozici naopak ztížit.

Sága o Hákonovi do velké míry potvrzuje rozdělení úřadů a úkolů, jak se zobrazuje i v *Hirðskrá*. To, že nezmiňuje kancléře a šenky však dokládá, že ani tento pramen není bez „mezer“ a zaměřuje se jen na určitý výsek reality, speciálně na Hákonovu důstojnost a reprezentaci země navenek. Nedodržování hlídek, usínání na stráži a opilost dvořanů zamlčuje, přitom *Dvorský řád* jasně naznačuje, že tento problém existoval a nebyl nikterak výjimečný.

73 Ibid. ii.

74 Ibid. iv.

75 Datace dle přehledu Shami Ghosh: *King's Sagas and Norwegian History. Problems and Perspectives*. Leiden, Boston: Brill, 2011. str. 207.

4.2.4 Rytířské ságy

Posledním pramenem vážícím se k Hákonově vládě, jsou překlady rytířských ság, tedy rytířských románů. Tyto prozaické texty měly v Norsku sloužit k propagaci dvorské ideologie, konkrétně mezi členy Hákonova dvora. Souvisí s tím i způsob zobrazení postav králů a upravování pohnutek a postojů jeho nejbližších dvořanů oproti původním předlohám.

Překladatelé rytířských ság museli při své práci řešit množství terminologických otázek, jak neustálená pojmosloví výchozího i cílového jazyka, tak problém synonymie a faktické zaměnitelnosti termínů a v neposlední řadě i aliteraci, která se ve staroseverském textu měla objevit. Popisy dvorů krále Artuše či Karla Velikého proto nakonec obsahují množství výrazů a opisů pro dvořany a čestné úřady (nejlepší muži země, nejmocnější muži dvora...). Pro terminologii skutečného dvora Hákona Hákonarsona však tyto texty mnoho neznamenají a nelze je brát ani jako věcný popis a návod k praktickému fungování dvora. Mnohem důležitější roli rytířské ságy hrály pro vyzdvížení reprezentativní funkce královny družiny a pro popis očekávaného respektu ke královskému majestátu a loajalitě k panovníkovi. Rytířské ságy nicméně ve své době mohly docela dobře fungovat jako epický doplněk je *Královskému zrcadlu*.

5 Královna a její role v jednotlivých pramenech

Stranou jsme zatím nechali královnu a její sloužící a doprovod. Prameny se o ní zmiňují jen zřídkakdy a některé vůbec, což je případ *Dvorského řádu*. Ten se královně nijak nevěnuje, podobně jako neříká nic o „králově“ nižším služebnictvu, proto nejsou v *Hirðskrá* nijak zmíněni ani královnini sloužící.

V kapitole 4.2.1 jsme se zabývali listinou, u níž je Markéta uvedena jako svědek. *Sága o Hákonovi* nám ale nepotvrzuje, že by se královna aktivně či pravidelně účastnila jednání králových nejbližších rádců. Sága se o Markétě zmiňuje na téměř třiceti místech, často v souvislosti se zasedacím pořádkem slavností. Během svatby Markéty Skúladóttir s Hákonem Hákonarsonem byli král a královna v oddělených síních, král ve společnosti mužů, královna žen a duchovní měli mít svou vlastní třetí síň.⁷⁶ Obdobné rozdělení na muže a ženy se zmiňuje i při svatbě Magnúse Hákonarsona.⁷⁷ Při korunovační hostině jsou ženy sice také odděleny od mužů, tentokrát však s nimi alespoň sedí ve stejné síni: „Královna seděla po králově levici a vedle ní paní Ragnhild, její matka, poté paní Kristin, králova dcera Cecilia, paní Ragnfrið a dále abatyše a po nich další ženy,

⁷⁶ *Hákonar saga*, cxxviii.

⁷⁷ *Ibid.* cccix. „Oba králové, arcibiskup, všichni biskupové, jarl Knut, zemští páni, dvořané a všichni nejlepší muži byli v kamenné síni. Královna Markéta, panna Ingebjörg a celý její doprovod, ženy, lidé z klášterů a mnoho dalších urozených bylo v dřevěné síni. Ve vánoční síni byl Agmund Krøkedans, Erling Alvsson, kupci, cizinci a lidé z města.“

pro něž jen stačilo místo.⁷⁸ Je tedy zřejmé, že přinejmenším během slavností byla ženská část dvora jasně oddělena od mužské. Jak přesně ale toto rozdělení fungovalo v každodenním životě, text nijak nenaznačuje.

Mezi nejčastější zmínky o královně patří v sáze ty, které upřesňují, že král královnu nechal v určitém městě, nebo že se tam s ní naopak setkal a poté pokračovali v cestě společně.⁷⁹ Královna Markéta podle Sturly někdy doprovázela krále i na plavbách během válečného tažení,⁸⁰ ačkoliv v sáze královny obvykle zůstávají v bezpečí měst.⁸¹ Ani v míru sice královna nemusela s králem být vždy,⁸² sága však svými poznámkami přinejmenším naznačuje, že takovéto případy byly spíše výjimečné a že se Markéta (samozřejmě se svým doprovodem) pravidelně zdržovala tam, kde se nacházel král.

V *Královském zrcadle* existuje pasáž o vhodném chování dvořanů u stolu, podle níž nesmějí jíst, když král nebo královna pije. Prokazuje se jí tak stejná čest jako králi.⁸³ Podle zrcadla vystupuje královna jako králova žena tak, že spolu s ním vládne zemi a brání ji. Kapitola 54 třetího oddílu pak vysvětluje, jak se má král modlit, a uvádí příklad jedné takové modlitby. Musí v nich vzpomenout na „**svou královnu, pokud nějakou má, která je určena, aby spolu s ním vládla zemi a bránila ji.**“⁸⁴ V modlitbě samotné se mluví o „mé královně, s níž jsi mě spojil ve svátosti manželské, a nade všechny posvěceným strážců a služebníků církve svaté (...) **předákům země (landshofdingjum) a všem těm, kteří mi pomáhají vést a bránit říši.**“⁸⁵ Zatímco podle prvního citátu má králi s „vládnutím a obranou země“ pomáhat královna, druhý úryvek tento úkol přisuzuje spíše královým rádcům a pro královnu je zásadní jen svátost manželská. Její poradní hlas by tak druhý text buď pouze tiše předpokládal a toleroval, nebo naopak považoval za naprosto samozřejmý.⁸⁶

Zda a jak dalece královna oficiálně zasahovala do správy země, se neuvádí, ačkoliv jako manželka pravděpodobně na krále jistý vliv měla a *Královské zrcadlo* to naznačuje. Do jaké míry mohla být

78 Ibid. *ccliv*.

79 Ibid. *ccxcv* nebo *ccxciii*. V kapitole *ccxciii* se dokonce i uvádí, že z Trondheimu plula „královna Markéta a paní Rikitsa na palubě lodi krále Hákona.“

80 Ibid. *ccxxi*, *ccxxiii*.

81 Ibid. *ccxi*, *cclxxvii* atp.

82 Ibid. *cccxi*. "Když král odjížděl z Bergenu, zůstaly tam spolu královna Markéta a královna Ingebjörg, neboť ta čekala dítě.“

83 *Konungs skuggsjá*, *xxxvii*.

84 Ibid. *liv*.

85 Ibid.

86 Co se týče králových rádců, o tom, že králi radí, se *Dvorský řád* zmiňuje u vévody, jarlů, *lendir menn* a kancléře. Sverre Bagge upozorňuje, že na rozdíl od starších královských ság lze teď vyzozorovat změnu „from larger assemblies to a more closed circle around the king plus the shifting composition of this circle clearly indicates the predominance of *consilium secretum* rather than *consilium publicum*.“ (Bagge, *From Viking Stronghold*, 2010, str. 346).

Markétina přítomnost při vyhotovení listiny DN 1.1 no. 5 náhodná, nebo zda se královna pravidelně účastnila jednání, není zřejmé ani ze *Ságy o Hákonovi*, tím méně z ostatních pramenů. Šlo by o čisté spekulace. Přesto nedostatek zmínek o aktivní královně Markétě nemusí nutně znamenat, že žádný vliv neměla nebo že nebyla dostatečně viditelná.

6 Intence pramenů v širších souvislostech

Zásadní pro interpretaci všech analyzovaných pramenů je beze sporu jejich účel, neboť intence ovlivňuje výběr informací, které jsou v textu akcentovány. Proto bychom se znovu měli zpětně zaměřit na kontext situace jejich sepsání.

Královské listiny, *bréf*, vznikly přímo v Hákonově době. U lidí příslušejícím ke dvoru udávají jen jejich jména, úřady či tituly se v této době neuvádějí. Ve svědečných řadách proto nalezneme nanejvýš jméno otce nebo výjimečně místní původ dotyčného. Lze se domnívat, že na dvoře nebylo mnoho význačných mužů stejného jména (k němuž počítáme i patronymikum), a že také nebylo zvykem dále přesně rozepisovat, o koho konkrétně se mohlo jednat. Královna samozřejmě svůj titul má, ale jiné světské tituly se v žádné svědečné řadě nevyskytují. V pozdější době se v listinách u jmen objevuje např. titul barona, ne však už za Hákona. Listinu tak stvrzovalo samotné jméno — buď písař, nebo i ostatní přítomní nepovažovali za nutné cokoliv dodávat. Proto se nám bohužel ze svědečných řad mnoho upřesňujících informací nezachovalo.

Dále jsme se zabývali *Královským zrcadlem*, teoretickým spisem, který se zaměřuje na morální poučení. Protože mělo být návodem pro královy syny, je to také přehledové dílo, jakýsi stručný úvod (nejen) do problematiky dvora. Nezabíhá proto do podrobností jednotlivých dvorských úřadů, poskytuje však přehled o hlavním trojí dělení královského dvora a zejména jasně a stručně vysvětluje postavení a úkoly „hostů“.⁸⁷ Podobně ideologický charakter jako zrcadlo měly *rytířské ságy*. Jako fikční literatura měly jistě své místo v diskursu Hákonova dvora, jejich přímý vliv na chování jeho příslušníků však musel být zanedbatelný. A protože se jedná o překladové texty, nejsou směrodatné ani pro terminologické problémy dvorských úřadů.

Je nepopíratelné, že dikce *Ságy o Hákonovi* se řídí narativními pravidly islandských královských ság, mezi něž patří i *Heimskringla* Snorriho Sturlusona. Snorriho synovec Sturla Þórðarson však nebyl přítelem jarla Skúliho a pracoval na zakázku krále Magnúse Hákonarsona. Text měl vzniknout bezprostředně po Hákonově smrti a i proto by měl být relativně spolehlivým zdrojem informací. Sága měla podávat oficiální svědectví o Hákonově panování a konsolidaci země

87 *Konungs skuggsjá*, xxvii.

po dlouholetých sporech. Jako taková tedy dvůr popisuje a dává nahlédnout do jeho struktury, ne však natolik podrobně, aby z ní šlo rekonstruovat jeho všední fungování. *Sága o Hákonovi* je však výjimečná kvůli odkazům na (dnes již většinou neexistující) „dopisy“ a v neposlední řadě také kvůli velkému počtu jmen, která zmiňuje a která jsou někdy dohledatelná v úředních listinách. Což by svědčilo v prospěch hodnověrnosti *Ságy o Hákonovi* jako historického pramenu.

Jak je patrné z doplňování *Dvorského řádu*, ne všechna ustanovení v dnešní podobě textu jsou původně Hákonova. Je samozřejmé, že *Hirðskrá* představuje pravidla, která se měla dodržovat, pravidla, která se pravděpodobně porušovala. Není to proto pouze soupis čestných úřadů s výsadami, především Magnúsovy dodatky se často týkají běžné "rutiny" a zejména se mnohem více zajímají o postihy. Například o kvalitě noční stráže na královském dvoře bychom si proto neměli dělat iluze, stačí zvážit důraznost zákazů, které se jí týkají. Každodenní realita proto zcela jistě neodpovídala několika málo schematickým popisům slavností, o nichž se můžeme dočíst v *Sáze o Hákonovi*, bylo by tedy chybou omezit se jen na jeden, byť seberozsáhlejší pramen.

7 Závěr

Pokud by nás zajímala pouze titulatura Hákonovy vlády, tedy více či méně přechodného období, byly by naše závěry nejasné, jednoznačnější se totiž stala až po konečných reformách krále Magnúse Hákonarsona v 70. letech 13. století. Přesto není pochyb o dlouhodobé snaze Norska, zejména za celé vlády Hákona Hákonarsona, přiblížit se prestižním dvorům své doby.

Ať bychom se rozhodli pro jakékoliv překlady titulů do češtiny, fungování dvora samotného lze na základě dostupných pramenů popsat daleko lépe. Je možné osvětlit alespoň část každodenní rutiny a jejích komplikací převážně na základě *Hirðskrá*. Neměli bychom při tom také opomenout *Královské zrcadlo*, a to kvůli jeho funkci zprostředkování ideálu chování a postojů, s nimiž se dvořané měli snažit ztotožnit. *Sága o Hákonovi* zmiňuje tituly obecně, detailněji je používá jen v případě ceremonií. Každodenním životem se *sága* nezabývá.

Dostupné prameny nejsou zdaleka dostačující pro kompletní rekonstrukci aktivit všech příslušníků dvora. Například úkoly nižšího služebnictva nejsou zohledněny v žádném z pramenů, tím méně jejich počty. Kuchyně, komorné a služky, péče o děti a jejich výchova, nemluvě o praní prádla, to vše je ponecháno stranou. Přesto je možné si víceméně ucelený obraz dvora Hákona Starého Hákonarsona složit.

Primární prameny:

- Hákonar saga Hákonarsonar etter Sth.* 8 fol., AM 325 VIII, 4° og AM 304,4°. Marina Mundt (Ed.).
Norrøne tekster nr. 2. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institut, 1977.
- Hirðskrá*, Rudolf Meißner (Ed.). Weimar: Verlag Hermann Böhlau, 1938.
- Saga Ólafs konungs kyrra*. In: Finnur Jónsson (Ed.). Snorri Sturluson: *Heimskringla. Nóregs konunga sögur*. Bd 3. København: Møller, 1893. 225-232.
- Speculum regale. Konungs-skuggsjá. Konge-speilet. Et filosofisk-didaktisk skrift, forfattet i Norge mod slutningen af det tolfte aarhundrede*. R. Keyser, P. A. Munch, C. R. Unger (Eds.). Christiania: C. C. Werner & comp., 1848.
- C. C. A. Lange, C. R. Unger (Eds.): *Diplomatarium norvegicum* 1.1. Kristiania: P. T. Malling, 1847.
- C. C. A. Lange, C. R. Unger (Eds.): *Diplomatarium norvegicum* 3.1. Kristiania: P. T. Malling, 1853.
- C. C. A. Lange, C. R. Unger (Eds.): *Diplomatarium norvegicum* 5.1. Kristiania: P. T. Malling, 1860.

Sekundární prameny:

- Sverre Bagge: *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2010.
- Narve Bjørge: „Om skriftlege kjelder for Hákonar saga“. In: *Historisk tidsskrift* 46 (1967): 185-229.
- Richard Cleasby, Gudbrand Vigfusson: *An Icelandic-English Dictionary*. Oxford: The Clarendon Press, 1874. 561.
- Shami Ghosh: *King's Sagas and Norwegian History. Problems and Perspectives*. Leiden, Boston: Brill, 2011.
- Johan Fritzner: *Ordbog over det gamle norske Sprog*. Kristiania: Den norske Forlagsforening, 1867-1896.
- Knut Helle: „The Norwegian kingdom: succession disputes and consolidation“. In: Knut Helle (Ed.): *Cambridge History of Scandinavia* vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 369-391.
- Halvdan Koht: „Um kjeldegrunnlage for saga um Hákon Hákonsson“. In: *Historisk tidsskrift* Ser. 5, Bd. 6 (1927). 16-29.
- Per Andreas Munch: *Det norske Folks Historie*. 4.1. Kristiania, 1858. 589-616.
- Jón Viðar Sigurðsson: *Den vennlige vikingen. Vennskapets makt i Norge og på Island ca. 900-1300*. Oslo: Pax Forlag, 2010.
- Jón Viðar Sigurðsson: *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax Forlag, 2008.